

POPÜLER BİLİM

YENİ ALZHEIMER BİLİMLİ

Zamanla ve birbirleriyle yarışan araştırmacılar, yaşılanan beynin en üzücü hastalığının etrafında toplanıyorlar.

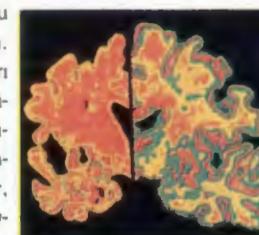
Prof. Dr. Adil Denizli

ve

Araştırma Gör. Sinan Akgöl
Hacettepe Ün., Kimya Bö.
Biyokimya ABD

Beynimizin, ışıklarla dolu bir ev olduğunu hayal edin. Sonra da birilerinin o ışıkları tek tek söndürdüğünü düşünen. İşte Alzheimer hastalığının yaptığı budur. Hastalık, tüm ışıkları söndürür, öyle ki, düşünce akışı, duygular ve hatırlar yavaşlar ve sonunda durur. Üzücü olan şudur ki, ebeveyninin, çocuğunun ya da eşinin bu yayılan karanlığa teslim olusunu izleyen herkesin de bildiği gibi, ışıkların sönmesini engellemenin ve sönen ışıkları yeniden yakmanın hiç yolu yoktur. En azından şimdilik.

Bazı bilimadamlarının tahminlerine göre, bu hastalığı ürkütücü yapan yenilemezlik zırhi, herkesin umabileceğinden daha kısa bir süre içinde, sökülüp, atılacaktır. Ayrıca, bilimadamlarının kısa bir

YAN YANA: Alzheimer'lı bir beyindeki hücre ölümünün etkisi. Beynin sol tarafı dramatik bir şekilde görülmektedir.

süre içinde, hastalığı yavaşlatan hatta belki de durdurabilecek ilaçların bulunabileceği sanılmaktadır. Daha da iyisi, genetik ve çevresel risk faktörlerinin daha iyi anlaşılması, daha erken teşhise yol açacak ve böyle hastalar beyinleri ölmeye başlamadan önce tedavi görebilecektir.

Bu bilimadamları haklı olabilir mi? Gelecekte hastalar ve doktorlar Alzheimer hastalığını, şimdi kalp hastalığını gördükleri gibi mi göreceklер, yani tedavi edilebilen ve hatta önlenebilen ciddi bir hastalık olarak? Alzheimer uzmanları bunu umuyorlar. Dünya çapında 12 milyon kişinin bu hastalıktan üzgün olduğu tahmin ediliyor. Dünya nüfusu büyüyor, insanlar daha uzun yaşamaya başlayınca, bu rakamlarda patlama görülecektir. Bazı

tahminlere göre, 2050 yılına gelindiğinde bu rakamın 3 katına ulaşacağı düşünülmektedir.

Bazı bilimadamları, insanlarda Alzheimer riski yaratan genlerin bulunmasında kaydedilen gelişmelerden bahsetmektedirler. Bu bilimadamları, başka faktörlerin örneğin çok yağlı beslenmenin bu riski artırabileceğini konusunda yeni kanıtlar bulduğunu gösterdiler ve belki de en heyecan verici olanı, birçok insanın Alzheimer hastalığının nedeni olduğunu inandığı, beta amyloid diye bilinen yapışkan usak bir protein parçasının hedeflendiği klinik nemeler yapılmış olmasındır. Tartsılabilir ama zorlayıcı bir hipoteze göre, beta amyloidin aşırı miktarları nöronlara toksik bir etki yaratır, tıpkı fazla kolesterolün kan damarlarının duvarlarındaki hücrelere zarar vermesi gibi.

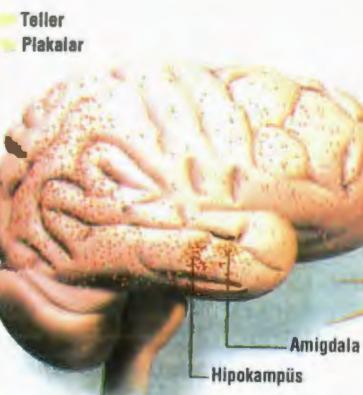
Gerçekten de, eğer bu klinik denemeler, beklenmedik bir kanserle girmesese, uzun ve harareti bir tartışmanın çok yakında çözüleceği söylenebilir.

Genler konusunda mızrak döğüsü

Hemen hemen yüz yıldır bilimadamları Alzheimer hastalığıyla başından geçenlerden hangisinin daha önemli olduğunu merak etmektedirler. Beta amyloid ile dolu olan ve sinir hücreleri arasındaki boşlukları dolduran tabakalar mı? Yoksa tau isimli başka bir proteininden oluşan tel şeklindeki yapılar mı? Bu problem, Alman nöropatolog Alois Alzheimer'in bir mikroskop yaradımıyla bir parça beyin dokusuna bakıp, bu ikiz hastalık işaretlerini gördüğü zaman ortaya çıkmıştı. Hastanın adı Auguste D., yil ise 1906 idi. Bu hasta Alzheimer'in

Alzheimer hastalığı beyinde nasıl oluşur?

Bilimadamları şu anda tam olarak Alzheimer'in neden olduğunu söyleyemiyorlar. Fakat herhangi bir açıklamada, nöronların dışındaki yapışkan plakaların varlığı ve de nöronların içindeki telli yapıların varlığının kesinlikle açıklanması gerekiyor. Bu lezonlar, eş zamanda mı olusur? Ya da daha muhtemel olarak, birisi daha mı önce olusur? Başka bir şey mi her ikisini de tetikler? İşte şu ana kadar bilinenler:

BETA AMYLOİD

Sağlıklı hücreler bile vücutlarında sekrete edilen enzimler kullanarak beta amyloid gibi proteinleri yaparlar. Fakat Alzheimer'lı bir adilden gelen insanlar çok fazla miktarda amyloid üretilirler. Bu amyloid özel şekilde yapışkan bir tip tırıltıdır.

Beta amyloid, beyin hücrelerinin dışında tabakalar oluşturur.

Tabakalar o kadar yoğundur ki, beyin bağısalık sisteminden inflamatuar bir tepki oluşturur, bu da suçlu sinir hücrelerini öldürür.

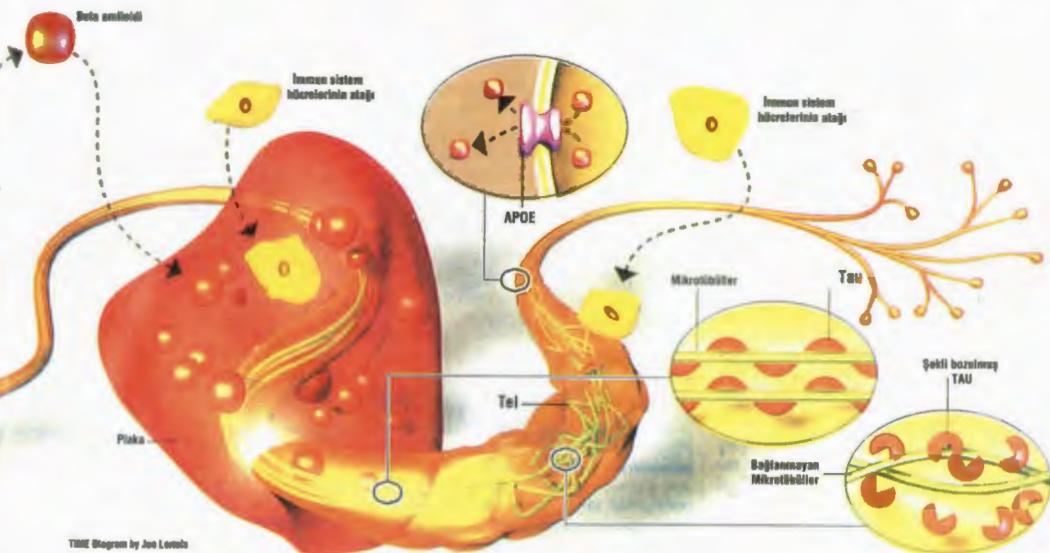
APOE

Amyloid tabakalarının temizlenmesinde bir rol oynayabilecek diğer molekül olan APOE'nin bir çok versiyonu vardır. Bunlardan bir kısmı diğerlerinden daha iyi çalışır.

TAU

Tıpkı demiryoluındaki bağlantılar gibi rol oynayan bir molekül olan tau, sinir hücrelerinin yapısını koruyan mikrotübülleri bir araya toplar. Sinir hücrelerindeki kim-

yasal değişim, tau moleküllerinin sellil değişimine yol açar. Sonucta, tau mikrotübülleri yerinde tutamaz. Demiryolu üzerindeki bağlar yamulmaya başlar, sonunda hücre kurutulur.

İşte o zaman Alzheimer hastalığına yol açan şeyin tabakalar mı yoksa teller mi olduğu sorusu önem kazandı. 1980'lerin ortalarında araştırmacılar beta amyloid proteinini Alzheimer hastalarının beyinlerinden izole ettiler. Kısa bir süre sonra çeşitli araştırma grupları bu proteinin yapılmasını şifreleyen gen üzerinde odaklılandı. Sonuç şaşkıncıydı: beta amyloid, çok daha geniş bir proteinin bir parçasıdır. Bu çok daha geniş olan protein, amyloid precursor protein kısaca APP olarak adlandırıldı. Çok kısa zamanda beta amyloidin genetik araştırmasına olan ilgi patladı. Araştırmacılar, çok uzun süredir, nadir olan erken yaşta Alzheimer vakalarının ailelerde nesilden nesle devam ettiğinin farkındaydılar. Acaba suçu, APP geninin

mutant bir versiyonu muydu? 1991 yılında bazı bilimadamları Alzheimer'lı bir ailenin DNA'ları üzerinde çalışıp tüm bu alanda çalışan genetikçilerin hummalı bir biçimde aradıkları şeyi buldular: Mutant AP geni, 21. kromozom üzerinde duruyordu ve bu genin DNA zincirindeki tek değişimi, beta amyloid parçası civarında meydana geldi.

Bir süre sonra erken Alzheimer vakaları oluşturan iki gen daha bulundu, presenilin1 ve presenilin2. APP gibi bu genler de baskın idi. Ebeveynlerinden birinden sadece bir gen alan çocuğun hastalığa yakalanması kaçınılmazdı. En trajik örneklerden biri, kuşaklıdır Alzheimer'in etkisi altında olan 4 bin bireyli Kolombiya bir aileydi. Fakat bu tür vakalar Alzheimer

vakalarının sadece küçük bir kısmını açıklayabiliyordu. Araştırmacılar hastalık vakalarının çoğunu neden olan başka genler de olması gerektiği sonucuna vardılar ki bu vakalar bunanın 60 yaşında ya da daha sonra görüldüğü vakaları.

1992 yılında başka bir araştırma grubu beta amyloid teorisine meydan okudu. Bu araştırma grubu geçmişte Alzheimer vakalarını etkileyen bir Alzheimer-hassasiyet geni bulduklarını iddia ettiler. Bu APOE 4 geniydi; yani vücuttan kolesterol taşıma sisteminin birçok çalışanından biri olan APOE lipoproteininin, Alzheimer ile ne ilgisi olabileceğini düşündü. Birçok kişi bu araştırma grubunun yanılığına inandı.

Bu olayın arkasından büyük bir

bilimsel kavga geldi. Sonunda APOE 4 savı iddiaları kazandı. Şimdi herkes bu genin Alzheimer hastalığının bir risk faktörü olduğunu kabul ediyor. Fakat APP ve presenilinlerin aksine bu gen bir hassasiyet genidir. Bu geni taşıyan kişilerin mutlaka Alzheimer hastalığına yakalanmaları gerekmektedir: fakat eğer yakalanırlarsa bu hastaların beyinleri APOE geninin farklı versiyonlarını taşıyan Alzheimer hastalarının beyinlerinden daha fazla bir şekilde tabaka ve teller ile kaplanmış olarak görünebilir. APOE 4'ün sinir hücrelerinin sağlığı üzerinde geniş bir etkisi olduğu da saptandı. APOE 4'ün iki kopyasını taşıyan insanların, travmatik kafa yaralarından ve darbelerinden iyileşmesi çok daha zordur. Aynı zamanda, bu

insanların kardiyovasküler ameliyat sırasında beyin hasarına uğrama ihtimali de çok daha yüksektir.

Yine de, APOE 4, geç yaşındaki alzheimer vakalarının yüzde 60'ının oluşumunda bir etken olabilir. Fakat bu, açıklanamayan yüzde 40'lık bir oran anlamına gelir. Birçok bilimadamları başka alzheimer-hassasiyet genleri bulmak için yanlış içindedirler. Başka bir araştırma grubu ise 12. Kromozom üzerinde A2M adlı bir gen yakaladıklarını belirtmektedirler. Fakat bu araştırma grubunun yine de eleştirmenleri ikna etmesi gerekiyor. A2M konusundaki tartışmalar hala sürmektedir.

Genetik Test

Alzheimer hastalığı için genetik bir test var mıdır? Hem evet hem de hayır. Vakaların çoğu, enfeksiyonlar ve kafa yaralanmalar gibi bir takım çevresel faktörlerle, sizi bu hastalığa daha duyarlı yapan genlerin arasında karmaşık bir etkileşim görülmektedir. Buna ıstısa oluşturulan tek durum, erken yaşta görülen alzheimerdir. Bilimadamları, son derece hasar verici 3 gen bulmuşlardır. Bunlar o kadar hasar vericidirler ki, sadece bir tanesini genetik olarak miras almak bile, 30'lar ile 50'ler arasında kesinlikle demential (bunama) hastalığına yakalanacağı anlaşıma gelir. Neyse ki bu mutasyonlar nadir görülür ve bu mutasyonlara sahip olan kişiler de kendilerini bilirler, çünkü ebeveynlerinin ya da akrabalannın orta yaşta hastalığa yenik düşüklüklerini görmüşlerdir.

Gen yaşta görülen mutasyonlar dan biri için ticari testler mevcuttur (Presenilin-1). Eğer diğer ikisi için de test yaptırılmak istenirse, bir araştırmacıya katılması gereklidir. İşte araştırmacıların aradıkları genler:

Erken başlangıç

APP 21. Kromozom.

Bu gendeği mutasyonlar, alzheimer vakalarının yüzde 1'den daha az bir oranından sorumludur. Sempatomalar, 45-65 yaş arasında ortaya çıkar.

Baptistler ve tauistler

1990'ların ortalarında, baptistler ile (B.A.P, beta amyloid proteini) tauistler arasındaki tartışma iyice şiddetlendi. Bir süre tauistler kazanıyor gibi göründüler. Beta amyloidlerin normal fonksiyonu gizemini korudu. Bilimadamlarının tüm bildiği şey bu proteinin vücuttan tüm hücreleri tarafından salgılandığı, iki ayrı uzunlukta olduğu ve daha uzun olan versiyonunun beyinde tabaka toplanmasına daha yatkın olduğunu gördü.

Zit olarak, tau beyinde çok kritik bir rol oynuyordu. Tau, normal şeklinde aksonların bir sinir hücreinden diğer sinir hücresına sinyal taşıyan uzun çubuklar bir arada

tutulmasına yardımcı olmaktadır. Tau, bozulup teller şeklinde kümelenince aksonlar kuruyup ölürlər. 1998 yılında araştırmacılar tau geninin mutasyonlarına bağlı olan bir bunama (dementia) tipi keşfettiler zaman. tau olayı daha da somutlaştı. Bu mutasyonları taşıyan insanlarda, alzheimer ile bağdaştırılan tabakalar görülmeye, fakat ölünce beyinleri tellerle kaplanmış olarak görüldü.

Daha sonra, amloidciler sarsıcı bir saldırıda bulundular. Bu araştırmacılar, tabakalar oluşturmalrı için genetiğle oynanan farelerde beta amyloidin bir kısmını aşılamışlardır. Bu ası, farelerin bağısalık sistemlerini uyararak te-

Presenilin-1, 14. Kromozom. Vakaların yüzde 4'lük kısmından sorumludur. Hastalıkın başlama yaşı 28-50 arasında değişir.

Presenilin-2, 1. Kromozom. Vakaların yaklaşık yüzde 1'den sorumludur. Başlangıç yaşı 40-50 arasındadır.

Geç başlangıç

APOE 4, 19. Kromozom.

Bir araştırmada bu genetik varlığı, alzheimer hastalarının yüzde 65'inde olduğu saptanmıştır. Bu hem erken hem de geç başlangıçlı vakalarda görülmüştür. Fakat APOE 4, erken başlangıç mutasyonları kadar hasar verici değildir ve bu mutasyonlara sahip olan kişiler de kendilerini bilirler, çünkü ebeveynlerinin ya da akrabalannın orta yaşta hastalığa yenik düşüklüklerini görmüşlerdir.

Diğer genler

Alzheimer hastalığına yakalanma riskini arturan düzineceye başka genler olabilir. Bazı insanların bu hastalığa yakalanmasının, bazlarınınca yakalanmamasının nedeni bu olabilir.

likeli proteinin vücutlarından atılmasına neden olmuştu. 12 ay sonra, dokuz fareden yedisinin vücutundan tabakalar rastlanmamıştı. Daha sonra bir yaşındaki beyinleri tabakalarla kaplı farelerde aşılama yapıldı. Sonuç, tabakalar erimeye başladı. Araştırmayı yapan grup aşısı insanlar üzerinde de denemek için çabucak planlar yaptı. İki düzine Amerikalı ve kırk tane Britanyalı hastaya bu aşısı yapıldı. Bu esnada başka bir grupta beta amyloid parçasını precursor proteinden ayıran ve böylece tabaka oluşumuna neden olan kaçak enzimler üzerinde yoğunlaştırıldı.

Beta Amploid ve Tau'nun ötesinde

Önümüzdeki yıllarda araştırmacıların, beta amyloid ve tau'nun sadece en görünen noktaları olduğunu söyleyenlerin oldukça karmaşık bir moleküler yolun üzerinde iyice odaklaşmaları bekleniyor. Bu şekilde araştırmacılar, terapik müdahale için yeni imkanlar ortaya çıkarabilirler. Örneğin tau'nun bozulmasına neden olan şey, şeklinde görülen bir değişimdir.

Alzheimer'in semptomlarından birisi, beyin hücreleri arasında sinyallerin iletilmesini sağlayan önemli bir kimyasal madde olan asetil kolin düzeylerinde azalma olmasıdır. Tasarlanan bazı ilaçlar ise, asetil kolin düzeylerini artırmaya yardımcı olarak alzheimer hastalarının hafızası ve dil becerilerini düzeltiyor.

Birimadamları, APOE 4 ve henüz keşfedilmemiş diğer bazı hastalığı genlerinin, diğer bazı potansiyel bileşimlere ipucu sağlayacağını umuyorlar. Çünkü bilimadamlarına göre, tipki kalp hastalıklarından birisi oksijensiz radiokallerdir. Bu yüzden birçok kişi E

vitamini gibi antioksidanların işe yarayabileceğini düşünüyor.

Bunun ötesinde her şey bulanıklaşıyor. Örneğin tau'nun ne zaman devreye girdiği kesin değil. Şu ana kadar tellerin plakaların daha sonra oluştuğu düşünülüyor. Ancak farklı bir grup bilimadamları bu görüşün yanlış olduğunu kanıtlanaçına inanıyor. Bu bilimadamları plakaların ve tellerin oluşumundan önce hala tanımlanmayan biyokimsal bir olayın meydana geldiğini düşünüyor, bu olay belki de proteinleri bir arada tutan mekanizmada bir bozukluk olabildiğidir.

DEMENTİA

Diğer Tipler

Entellektüel fonksiyonda ilerleyen ya da kalıcı bir gerileme diye tanımlanan dementia hastalığının nedeni her zaman alzheimer değildir. Gerçekte dementia ya neden olan bir çok koşul vardır. Depresyon, yüksek doz uyutucu kullanımı, dehidrasyon, anemi, frengi, viral enfeksiyonlar ve vitamin eksiklikleri. Eğer hemen tedavi edilirse, bu hastalık çoğunlukla düzeltilebilir. O yüzden siz ya da sevdiniz birisi ciddi beyin sıkıntılı yaşıyorsa uygun teshisini konulması çok önemlidir.

Bazı teşhisler yanlıltıcı olabilir. Psikolojik testlerde, dementia belirtileri gösteren hastalar çoğu kez konuşmazlar. Hatırlama ya da soruları cevaplama konusundaki başarısızlık, dementia tarafından oluşturulabilen gibi ciddi bir depresyon tarafından oluşturuluyor da olabilir. Doktorlar genel olarak, kan testleri, göğüs röntgeni ve tiroid fonksiyonunu ölçen testler yaparlar.

Tabii ki, tedavi doktorun buluntularına bağlıdır. Bazi dementia vakaları en az alzheimer kadar tedavi edilemez durumdadır ya da değişik ilaçlara tepki verir.

ninin olduğu kesinlikle anlaşılacak. Örneğin, şu ana kadar, erken başlangıçlı alzheimer hastalığına karışan genlerin hepsi, beta amyloidin fazla üretimine yol açıyor. Ama, vakaların çoğunluğuna karışan genlerin, tabakaları temizleme görevini yapamayan bozuk mekanizmalarla ilgisi olma ihtiyali yüksektir. Sonuç olarak

Alzheimer'in 3 aşaması

Alzheimer hastası birini tanıyor musunuz? Bilim daha iyi tedavi yolları bulanı kadar yapabileceğiniz şey, hastalığın safhalarını tanımak ve uygun desteği ve bakımı sağlamaktır. Her hasta aynı belirtileri gösteremeyebilir ya da safhalar birbirinin içine girebilir. Yine de, hastalığın aşamalarını bilmek ve önceden plan yapmak yarardır.

1. safha: Hafif

2 yıldan 4 yıla kadar.

Belirtiler:

İş yapmayı ve ev işlerini engelleyen giderek artan unutkanlık
Eknek ya da yağ gibi basit nesnelerin isimlerini unutma
Rakamların ne demek olduğunu anlamada güçlük

Hobilerde istek ve çaba kaybı

Örneğin parka giderken bomoz giymek gibi şeylelere yol açan azalan karar verme gücü

Bakan kişiler ne yapabilir?

Dogru teşhisini koydurun. Bir çok koşul hafızayı etkileyebilir.

Karmaşık ya da net olmayan hataların düzeltmekten kaçının.

Evi önemli eşyaların anahtarlarını, gözlükler, saat ve takvim gibi tutacağınız bir bölge yaratın.

Hastanın arkadaşlarıyla görüşmesini, müzik dinlemesini ve egzersiz yapmasını teşvik edin.

Arabe kullanımı alışkanlıklarını izleyin

Gelecekle ilgili plan yapın, mali sorumluluklarının devredilme zamanına karar verin, tedavi seçenekleri saptayın ve bakım için bir vekil belirleyin

Kayıp ya da dolasañan alzheimer hastalarını biraraya getirme programlarına kayıt olun

2. Safha: Orta

2 yıldan 8 yıla kadar.

Belirtiler:

Yakın arkadaşları ya da aile bireylerini tanıtmama

Amaçsızca dolasıp, kaybolma

Artan kafa karışıklığı, endişe ve kişilik değişimi

Giyinme ve dış fırçalamalar gibi sıradan günlük işlerin nasıl yapılacağını unutma

Kuruntu

Uykusuzluk

Bakan kişilere yapabilir?

Çekmecelerde, tuvalette, odalarla, elektrikli aletlere ve ailenin, arkadaşların ve evcil hayvanların fotoğraflarına isim yapıştırın

Tanık çevrelerde bulunun

Geceleri holü ve banyoju içice ışıklardının, Banyoda kaymayan yüzeyler ve destek veren seyler bulundurun. Soğuk ve sıcak su musluklarına isim yapıştırın

Araba anahtarlarını uzaklaştırın

Dişandan kapı kilitleri ya da alarm taktikleri

Giyisleri tek tek koyun/yayın

Dişlerinizin birlikte fırçalararak nasıl yapıldığını gösterin

Bakım yurdusu gibi kalacak yerlere bakınma başlayın

3. Safha: Şiddetli

1-3 yıl arası.

Belirtiler:

Hiçbirşey hatırlamama, hiçbir yeni bilgiyi işlereme ve alleyi tanıtmama
Söztürleri kullanamama ya da anlayamama, fakat müziğe, dokunuşa ya da

göz temasına tepki verme

Yeme ve yutma zorluğu

Giyinme, banyo yapma ve kendine çeki düzen verme yeteneklerinin tamamen yok olması idrar ve dışkıyı kontrol edememe

Bakıcılar ne yapabilir?

Bir kuruma yerleştirilmişse, bu hastalarla sık sık iletişim kurulması gereklidir.

Değişik yollarla iletişimini deneyin, Örneğin eski fotoğraflarla ya da müzikle

Gereksiz kan testlerini ya da diğer acı veren prosedürleri en aza indirin

Bronşit ya da kalça kırıkları gibi tıbbi problemleri, sağlıklı bir hastayı tedavi ediyor gibi tedavi edemeyebilirsiniz.

lavabo iki nedenden dolayı taşar
1- Musluk çok büyüktür ve da 2-
Boru çok dardır.

Bilimadamları, APOE 4 hassasiyet genlerini taşıyanların korumasına yardımcı olabilecek çevresel faktörlerin belirlenmesi için uğraşmaktadır. Su açık ki, bu genlerin kendi başlarına alzheimera neden olmaları mümkün değildir. Yaşlanma gibi, bu genler de risk faktörleridir, bu demektir ki, hayat tarzı seçimleri de en az o kadar önemlidir. Örneğin bir grup bilimadamı, yüksek seviyede kolesterolin sadece kalp hastalığına değil, alzheimera da yol açabileceğini düşünmektedir. Bu araştırmacılar, çapraz genli farelerle, çok yağlı bir beslenme uyguladılar ve gördüler ki farelerin beyinlerinde beta amyloid oluşum oranında artış meydana geldi. Araştırmacılar farelereコレsterol düşüren bir ilaç verdiginde beta amyloid birikme oranı yavaşladı.

Kolesterol düşürücü ilaçlar, sinir-büyüme faktörleri antioksidanlar, menopoz sonrası dönenin mindeki kadınlarda östrojenin yeniden verilmesi bu gibi maddelelerin alzheimera karşı koruma sağlama kapasiteleri olduğu konusundaki karar henüz verilmedi, fakat kısa süre içinde olacaktır.

Gelecek yıllarda, baptistler ve tawistler de engellerle karşılaşacaklardır. Ve iyimserlerin, hastalığı tamamıyla kontrol altına almak için verdikleri 10 yıllık sure pekala 20 ya da 30 yıla uzayabilir.

Büyük bir bebekler için bu durum hem acı hem de tatlı bir durumdur. Belki alzheimerin tedavisi bu bebeklerin ebeveynlerinin zamanına yetişmeyecektir, fakat neredeyse kesin olarak onların zamanına yetişecektir.

Kaynak: Time •